

# Ks. Przemysław Artemiuk: Obrona racjonalności wiary według Johna H. Newmana

Pewność co do prawd wiary, które człowiek nie zawsze pojmuje, może zyskać nie na drodze dowodzenia czy wyraźnego oglądu, ale na podstawie innego źródła. J.H. Newman stojąc po stronie człowieka wierzącego broni nie tylko aktu wiary przed zarzutem nieracjonalności, ale w gruncie rzeczy broni samej racjonalności – pisze ks. Przemysław Artemiuk dla „Teologii Politycznej co Tydzień”: „Newman. Gramatyka rozumu i wiary”.

## Wstęp

J.H. Newman (zm. 1890)[1], konwertyta z anglikanizmu i rzymskokatolicki święty, uchodzi za ojca Kościoła czasów nowożytnych, a równocześnie znakomitego apologetę[2]. Jego droga życiowa wiodła od ruchu oksfordzkiego[3], w którym wyróżniał się jako wybitny kaznodzieja i proboszcz kościoła Panny Marii w Oksfordzie[4], poprzez studia nad historią wczesnego chrześcijaństwa[5], która zaowocowała nawróceniem na katolicyzm, bronionym następnie wobec zarzutów dawnych kolegów[6], aż po dogłębną refleksję nad logiką wiary[7] i głos w sprawie nieomyślności biskupa Rzymu[8].

Myśl apologetyczna ujawnia się najpełniej w dziele *Apologia pro vita sua*, przyjmując postać obrony własnych poglądów i decyzji konwersji na katolicyzm, ale pojawia się również w *Logice wiary*.

**Przeczytaj również: kard. John Henry Newman - Święty dla naszych czasów. Serce mówi do serca**

[...]

## **W obronie racjonalności wiary**

*Apologia pro vita sua* nie zakończyła pracy twórczej J.H. Newmana. Mając prawie siedemdziesiąt lat teolog publikuje *An Essay in Aid of a Grammar of Assent* i kończy ostatecznie własne zmagania z tematem relacji rozumu i wiary[9]. Cel napisania *Logiki wiary*, bo tak brzmi polski tytuł dzieła, był wyraźnie apologetyczny. J.H. Newman chciał wykazać, że „akt wiary może być również racjonalny, jak różnego rodzaju akty poznania uznane w nauce i życiu za rozumne i wystarczające. Wykazawszy zaś racjonalność wiary, chciał drogą wnioskowania, które nazwał naturalnym, przedstawić na materiale psychologicznym i historycznym prawdziwość chrześcijaństwa”[10]. Teolog będąc człowiekiem doświadczenia, wychodzi od praktyki życiowej i na jej podstawie podejmuje rozumowanie oraz sprawdza słuszność swoich tez. Zaczyna zatem od wyszczególnienia różnego rodzaju zdań, sposobów uświadamiania sobie ich treści i sądów o nich[11]. Sam proces uświadamiania J.H. Newman nazwał *apprehension*, akt zgody zaś, czyli przyświadczenia – *assent*. W życiu codziennym mamy zatem do czynienia z treściami czysto pojęciowymi (*notional*), ale również spotykamy treści całkowicie rzeczywiste, czyli realne (*real*). Pierwsze dają pojęcie abstrakcyjne, bowiem rzeczy osobiście nie znamy. Drugie z kolei są znacznie pełniejsze, bowiem odwołują się do doświadczenia, na podstawie którego rzeczy są zapoznane.

Podobnie jest z aktem zgody, przeświadczeniem, czyli *assent*[12]. „Zgoda na sąd zawarty w zdaniu twierdzącym może być pojęciowa lub realna”[13]. Kiedy jest jedynie pojęciowa, to zdanie jest słuszne, chociaż nie angażuje całej osoby. „W wypadku jednak realnego przyświadczenia treści zdania uważamy sąd w nim zawarty za tak głęboko słuszny, że chcemy żyć według niego i gotowi jesteśmy narazić się na prześladowanie w obronie jego słuszności. Przyświadczenie realne to już nie tylko akt rozumu, ale i emocjonalne przywiązanie do uznawanej przez nas prawdy. To przekonanie, że gdybyśmy tę prawdę odrzucili, świat przestałby być całkowicie sensowny. To stan psychologiczny, w którym idea uznana przez nas za prawdę działa na naszą wyobraźnię i uczucia, pobudza nas do czynów, staje się treścią naszego życia”[14].

Uwagi te w dalszej części *Logiki wiary* J.H. Newman przenosi na teren religijny[15]. Zdaje sobie sprawę, że wyznanie wiary to również zbiór zdań. Czy jednak można tutaj mówić o realnym uświadomieniu sobie treści dogmatów, a co za tym idzie również realnym przyświadczeniu? Czy za pojęciami wiary stoi rzeczywistość, czy jedynie abstrakcja? Teolog zauważa, że w kwestii wiary mamy do czynienia z realnym przyświadczeniem, jest ona bowiem faktem. Zarówno w głosie sumienia, jak i w wypowiedzianych twierdzeniach, takich jak wyznanie: „Jest Bóg” chociażby, człowiek doświadcza realności, która angażuje całą jego osobę, poprzez wypowiedzaną treść. Z kolei w prawdach dogmatycznych, takich jak Bóg w Trójcy Jedyny, Trzy Osoby w Bogu, przyświadczenie ma wymiar jedynie pojęciowy, czyli abstrakcyjny. I tak zadaniem teologii pozostaje systematyzacja materii religii oraz wyprowadzanie z podstawowych zdań dalszych wniosków, z kolei sama

religia jest życiem wiary, osobistym doświadczeniem ujawniającym stosunek człowieka do Boga, realizacją tez teologii. Obie wzajemnie się uzupełniają. Co zatem te stwierdzenia oznaczają?

**Przeczytaj również: Kazania Johna Henry'ego Newmana - analiza stylu i retoryki**

J.H. Newman już w autobiografii przekonywał, że rozum naturalny, nieoświecony wiarą, może wprowadzić o własnych siłach dojść do wiary w Boga i poznania prawd religijnych, to jednak gubi się sam w gąszczu trudnych kwestii i raczej zmierza ku niewierze. Dlatego Kardynał, jak zauważa J. Kłós, „dostrzegł potrzebę znalezienia innego rodzaju fundamentu dla pewności poznania ludzkiego, innej zasady kierującej, innego rodzaju racjonalności, bowiem w obszarze naszej moralności, czy naszego obowiązku wobec Boga, nasz rozum naturalny jakby znajduje się poza zakresem spraw, do których rozeznania został niejako wyznaczony”[16]. Wpisując się w tradycję sięgającą św. Augustyna, św. Anzelmą i B. Pascala, J.H. Newman, podobnie jak teolog z Canterbury[17], zauważył, że „ludzie wybierają światło lub ciemność nie bez Racji, lecz na podstawie Racji instynktownej, która wyprzedza argument i dowód”[18]. Stwierdzenie to oznacza, że pewność co do prawd wiary, które człowiek nie zawsze pojmuje, może zyskać nie na drodze dowodzenia czy wyraźnego oglądu, ale na podstawie innego źródła. A zatem J.H. Newman stojąc po stronie człowieka wierzącego broni nie tylko aktu wiary przed zarzutem nieracjonalności, ale w gruncie rzeczy broni samej racjonalności. W jaki sposób? W czasach Kardynała, podkreśla J. Kłós, „istniało przekonanie wśród apologetów racjonalności aktu wiary, wobec całej spuścizny pokartezjańskiej, iż natura uznania prawd religijnych (*assent*) jest czymś istotnie odmiennym, niż uznanie oczywistości prawd matematycznych, dlatego ważną rolę w tego rodzaju uznaniu (przyświadczeniu) odgrywa także

wola. To znaczy prawdy te nie mają takiej oczywistości, jak np. powszechnie znane zasady geometrii, jednakże i tutaj można mówić o pewności. Pewność ta rodzi się w relacji prawda – podmiot poznający, i to od jego moralnej dyspozycji – jak powie Kardynał – będzie zależało, w jaki sposób prawda zostanie przyjęta: czy tylko jako językowa formuła, czy też jako pewna rzeczywistość, gdyż uznanie prawd religijnych zasadniczo różni się od zrozumienia samych pojęć, w których te prawdy są wyrażone. Wbrew racjonalistom Newman dowodzi, że poznanie pojęciowe (jakkolwiek by było jasne i wyraźne) jest czymś innym, niż uznanie rzeczywistości, która się za tymi pojęciami kryje. Broniąc wiary przed zepchnięciem jej w sferę jedynie sentymentów, dowodzi, iż jest ona także aktem racjonalnym i może podlegać badaniu”[19].

Dla J.H. Newmana zatem wiara, podobnie jak myśl, jest aktem intelektualnym, chociaż nie ma nic w sobie z drogi naukowej czy logicznego dowodu. Może ona działać skutecznie na podstawie niepełnej wiedzy i w ten sposób formułować praktyczne zasady. Wiara, podkreśla angielski teolog, podobnie jak rozum, „osądza i decyduje, bowiem [będąc praktyczną zasadą] działania nie może inaczej, dla dobra samego człowieka, który się nią kieruje. [Wiara] nie jest poglądem, nie dąży jedynie do abstrakcyjnej prawdy, nie uczy jakiejś teorii czy punktu widzenia. Jest aktem umysłu, w którym czujemy, że naszym obowiązkiem jest, w konkretnych okolicznościach, sądzić i działać, niezależnie od tego, czy światło tego aktu jest większe czy mniejsze, pragnąc uczynić z tego światła jak najlepszy użytek i działać jak najlepiej. Wiedza, jaką wiara posiada, choć jest niepełna, wystarcza do celu, do jakiego wiara jej używa, ponieważ nie ma (z woli Bożej) większej”[20].

Kardynał, podejmując apologię aktu wiary, pokazał, że jest on rzeczywistością, która otwiera podmiot poznający na zewnętrzny świat i z niej rodzi się zaufanie, a nie wątplenie. „Broniąc możliwości dotarcia do pewności na gruncie właśnie postawy wiary poszerza zakres tego, co się mieści w pojęciu wiara na całą sferę działalności ludzkiej. To znaczy postawa człowieka w codziennym działaniu nie jest w ogóle postawą czysto racjonalistyczną (w rozumieniu Kartezjusza czy Locke’a), nie jest pewnością matematyka wobec jasnych dowodów, lecz pewnością człowieka wewnętrze przekonanego”[21].

## Zakończenie

Apologia J.H. Newmana posiada wyraźny rys osobisty. Bowiem głębokie studium pism patrystycznych przygotowało grunt w życiu teologa do konwersji z anglikanizmu na katolicyzm. Obronie tego doświadczenia poświęcił Kardynał swoje najbardziej osobiste dzieło. W apologii tej J.H. Newman nie tylko odtwarza dzieje swoich poglądów, ale ukazuje stopniowe dojrzewanie do pełni wiary, którą odnalazł w Kościele katolickim, oraz przedstawia argumentację przemawiającą za wyborem tej drogi. *Apologia pro vita sua* nawiązuje zatem do dzieł tej miary, co *Obrona Sokratesa* Platona, ponieważ J.H. Newman oskarżony staje przed opinią publiczną, domagającą się od niego uzasadnienia własnych racji. Rys apologijny jest również widoczny w *Logice wiary*, w której teolog budując pomost między racjonalnością a wiarą, poszerza rozumienie tej pierwszej i odwołuje się do kategorii przyświadczenia (*assent*), wskazując możliwość akceptacji nawet abstrakcyjnych prawd religijnych.

J.H. Newman jawi się zatem jako prekursor nowej apologii z dwóch powodów[22]. Po pierwsze, kardynał od chwili konwersji na katolicyzm, systematycznie bronił swojej decyzji i w ten sposób jego osobista historia stała się zarówno apologią życia, jak i apologią odnalezionego Kościoła. Argument ze świadectwa, tak charakterystyczny dla nowej apologii, tutaj osiąga swoją pełnię. Po drugie, szukając wewnętrznej logiki wiary, J.H. Newman przełamał bariery racjonalizmu, sytuującego to doświadczenie w kręgu uczuć i zaproponował inne rozwiązanie. Pokazał bowiem, że wiara jest aktem racjonalnym, w którym rozum bierze udział, a kategoria przyświadczenia dostarcza mu pewności. Pojęcie *assent* (przyświadczenie) staje się w refleksji Kardynała synonimem osobistego wysiłku zrozumienia, akceptacji, zrealizowania w sobie, odpowiedzi i pójścia za tym, co rozpoznane[23].

Postawa J.H. Newmana, realizująca się w słowach *cor ad cor loquitur* (serce przemawia do serca), zafascynowała między innymi J. Ratzingera (ur. 1927). Badając kwestię wiary, odnalazł on u J.H. Newmana echa Augustyńskiej intuicji *credo ut intelligam*. „Zdecydowana służba do jakiej wezwany został bł. John Henry Newman, podkreślał Benedykt XVI w homilii beatyfikacyjnej, pociągnęła za sobą zaangażowanie wrażliwego umysłu i płodnego pióra na rzecz wielu najbardziej żywotnych problemów codzienności. Jego przemyślenia na temat relacji pomiędzy wiarą a rozumem, na temat życiowej roli objawionej religii w cywilizowanym społeczeństwie i na temat ogólnego, szeroko pojętego podejścia do edukacji, mają nie tylko głębokie znaczenie dla wiktoriańskiej Anglii, ale i dziś nadal są natchnieniem i oświeceniem dla wielu na całym świecie”[24]. W rozmowie z P. Seewaldem stwierdził z kolei: „Tak jak stworzenie wywodzi się z rozumu i jest rozumne, tak dopiero wiara stanowi, można by rzec, spełnienie stworzenia, a zatem jest i bramą do zrozumienia”[25]. Wiara to nie jedyna kwestia, która

połączyła J. Ratzingera z J.H. Newmanem. Piękno Boga ujawniające się w liturgii, tradycja i jej rozwój, objawienie realizujące się w historii, przekonanie, że rozum nie jest teologicznie neutralny oraz krytyczne nastawienie wobec liberalizmu to newmanowskie inspiracje, które odnaleźć można w teologii Benedykta XVI[26].

*Ks. dr hab. Przemysław Artemiuk, prof. UKSW*

**Wszystkie artykuły z „Teologii Politycznej Co Tydzień”  
[494]: „Newman. Gramatyka rozumu i wiary”**

Artykuł jest fragmentem publikacji: P. Artemiuk, *Obrona racjonalności wiary według Johna H. Newmana*, w: „Studia Theologica Varsaviensia”, Tom 62 Nr 2 (2024).

*fot. Oosoom / CC BY-SA 3.0*

**Bibliografia:**

Anzelm z Canterbury św., *Monologion. Proslogion*, przekład L. Kuczyński, Kęty 2007.

Artemiuk P., *Renesans apologii*, Płock 2016.

Brzozowski S., John Henry Newman, w: *Jest Bóg, żyje prawda. Inna twarz Stanisława Brzozowskiego*, wybór, wstęp i redakcja M. Urbanowski, Warszawa 2012, s. 21-81.

Dessain C.S., *John Henry Newman. Pionier odnowy Kościoła*, przekład M. Stebart, Poznań 1989.

Hollis Ch., *Newman a świat współczesny*, przekład T. Mieszkowski, Warszawa 1970.

[http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt\\_xvi/homilie/gb-beatyfikacja\\_18092010.html](http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/gb-beatyfikacja_18092010.html)

John Henry Newman. *Kirchenlehrer der Moderne*, red. C. Arnold, B. Trocholepczy, K. Wenzel, Freiburg im Breisgau 2009.

Kantyka P., *Anglikanizm i katolicyzm w XIX wieku*, w: *Serce mówi do serca. Bł. John Henry Newman (1801-1890)*, s. 7-16.

Kłós J., *John Henry Newman i filozofia. Rozum – przyświadczenie – wiara*, Lublin 1999.

Kłós J., *Obrazy – rzeczy – osoby. Wokół filozofii wiary Johna Henry'ego Newmana*, w: *Serce mówi do serca. Bł. John Henry Newman (1801-1890)*, red. K. Pek, Lublin 2013, s. 17-55.

Lubac H. de, *Katolicyzm. Społeczne aspekty dogmatu*, przekład M. Stokowska, Poznań 2011.

Müller G.L., *John Henry Newman begegnen*, Augsburg 2003<sup>2</sup>.

Newman J.H., *Oxford University Sermons*, London 1872.

Newman J.H., *Logika wiary*, przekład P. Boharczyk, Warszawa 1989.

Newman J.H., *Kazania uniwersyteckie. Piętnaście kazań wygłoszonych przed Uniwersytetem Oksfordzkim między 1826-1843 rokiem*, przekład P. Kostyło, Kraków 2000.

Newman J.H., *List do Księcia Norfolk „O sumieniu”*, przekład A. Muranty, Bydgoszcz 2002.

Newman J.H., *Apologia pro vita sua*, przekład S. Gąsiorowski, Warszawa 2009.

Newman J.H., *O rozwoju doktryny chrześcijańskiej*, przekład J.W. Zielińska, Warszawa [brw].

Norris T.J., *Kardynał Newman dzisiaj*, przekład B. Moderska, Poznań 2014.

O'Brien F., *Nie pokój, lecz miecz. John Henry Newman*, przekład S. Golus, Kraków 2003.

Rowland T., *Wiara Ratzingera. Teologia Benedykta XVI*, przekład A. Gomola, Kraków 2010.

Rusecki M., *Apologetyczna myśl J.H. Newmana*, „*Studia Theologia Varsaviensia*” 47/2009 nr 2, s. 41-55.

*Serce mówi do serca. Bł. John Henry Newman (1801-1890)*, red. K. Pek, Lublin 2013.

*Sól ziemi. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald*, przekład G. Sowiński, Kraków 2005.

## **Przypisy:**

[1] Zob. G.L. Müller, *John Henry Newman begegnen*, Augsburg 2003<sup>2</sup>; F. O'Brien, *Nie pokój, lecz miecz. John Henry Newman*, przekład S. Golus, Kraków 2003; *Serce mówi do serca. Bł. John Henry Newman (1801-1890)*, red. K. Pek, Lublin 2013; T.J. Norris, *Kardynał Newman dzisiaj*, przekład B. Moderska, Poznań 2014.

[2] Zob. *John Henry Newman. Kirchenlehrer der Moderne*, red. C. Arnold, B. Trocholepczy, K. Wenzel, Freiburg im Breisgau 2009; M. Rusecki, *Apologetyczna myśl J.H. Newmana*, „*Studia Theologia Varsaviensia*” 47/2009 nr 2, s. 41-55.

[3] Zob. P. Kantyka, *Anglikanizm i katolicyzm w XIX wieku*, w: *Serce mówi do serca. Bł. John Henry Newman (1801-1890)*, s. 7-16.

[4] Zob. J.H. Newman, *Kazania uniwersyteckie. Piętnaście kazań wygłoszonych przed Uniwersytetem Oksfordzkim między 1826-1843 rokiem*, przekład P. Kostyło, Kraków 2000.

[5] Doskonałym świadectwem patrystycznych poszukiwań jest dzieło powstałe już po nawróceniu, ale zbierające wcześniejsze badania, zob. J.H. Newman, *O rozwoju doktryny chrześcijańskiej*, przekład J.W. Zielińska, Warszawa [brw].

[6] Tenże, *Apologia pro vita sua*, przekład S. Gąsiorowski, Warszawa 2009.

[7] Tenże, *Logika wiary*, przekład P. Boharczyk, Warszawa 1989.

[8] Tenże, *List do Księcia Norfolk „O sumieniu”*, przekład A. Muranty, Bydgoszcz 2002.

[9] *Polskie tłumaczenie „Logiki wiary”*, zob. J.H. Newman, *Logika wiary*, przekład P. Boharczyk, Warszawa 1989.

[10] W. Ostrowski, *Słowo wstępne*, w: J.H. Newman, *Logika wiary*, s. 9.

[11] Zob. J.H. Newman, *Logika wiary*, s. 25-90.

[12] Zob. Tamże, s. 85-90.

[13] W. Ostrowski, *Słowo wstępne*, s. 10.

[14] Tamże.

[15] Zob. J.H. Newman, *Logika wiary*, 91-128.

[16] J. Kłós, *John Henry Newman i filozofia. Rozum – przyświadczenie – wiara*, Lublin 1999, s. 14.

[17] „Sądzę bowiem, stwierdza św. Anzelm, że komuś, kto bada jakąś rzecz niepojętą, powinno wystarczyć, jeżeli rozumując doszedł do tego, iż poznał, że z całą pewnością tak jest, choćby nawet intelektem nie mógł zgłębić, w jaki sposób tak jest”; tenże, *Monologion. Proslogion*, s. 115.

[18] J.H. Newman, *Oxford University Sermons*, London 1872, s. 280.

[19] J. Kłos, *John Henry Newman i filozofia*, s. 16-17. „Dochodzimy do prawdy, stwierdza angielski teolog, poprzez rozumowanie, ukryte lub jawne, w stanie natury [tj. rozumem nie oświeconym łaską]: zdobywamy ją [prawdę] tak samo [w stanie natury] jak w stanie łaski. Zarówno wiara, jak i mądrość – podstawowy i udoskonalający dar Ducha Świętego to intelektualne nawyki, które wymagają używania rozumu. Można je badać i definiować jak każdą inną władzę umysłu, nie są wolne od skażenia i błędu, i można je wzmacniać regułami (...). Nic w tym złego zatem, by – na podstawie boskiego źródła chrześcijańskiej mądrości – traktować ją w jej ludzkim aspekcie, pokazywać, na czym polega, jakie są jej błędy i deformacje, określić, na przykład, iż w dużym stopniu jest tym samym co filozofia i że jej deformacje to umiłowanie systemu (*love of system*), teoretyzowanie, dziwaczność (*fancifulness*), dogmatyzm i bigoteria”; tenże, *Oxford University Sermons*, s. 281.

[20] J.H. Newman, *Oxford University Sermons*, s. 298.

[21] J. Kłos, *John Henry Newman i filozofia*, s. 21.

[22] Zob. P. Artemiuk, *Renesans apologii*, Płock 2016.

[23] Zob. J. Kłos, *Obrazy – rzeczy – osoby. Wokół filozofii wiary Johna Henry’ego Newmana*, w: *Serce mówi do serca. Bł. John Henry Newman (1801-1890)*, red. K. Pek, Lublin 2013, s. 54.

[24]

[http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt\\_xvi/homilie/gb-beatyfikacja\\_18092010.html](http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/gb-beatyfikacja_18092010.html), dostęp 27.08.2024.

[25] *Sól ziemi. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald*, przekład G. Sowiński, Kraków 2005<sup>2</sup>, s. 27.

[26] Na temat inspiracji teologicznych J. Ratzingera myślą J.H. Newmana zob. T. Rowland, *Wiara Ratzingera. Teologia Benedykta XVI*, przekład A. Gomola, Kraków 2010, s. 18. 23-24. 35. 50. 56. 82-84. 113. 138-139. 141.

*Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury*



Ministerstwo Kultury  
i Dziedzictwa Narodowego

---